

Тема: **Соціальні цілі економіки. Ринкова економіка.**

1. Економіка як сфера життя людей.
2. Зростання потреб і обмеженість ресурсів – центральна проблема економіки.
3. Функції держави в ринковій економіці.

Література: 1) Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелешенко Т.В. Громадянська освіта. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – Київ: Оріон, 2018, с. 167 – 175.

1. Економіка як сфера життя людей.

Ми отримуємо послуги, купуємо різні товари, продукти харчування, одяг, зошити, електроніку, послуги мобільного зв'язку, електричну енергію та багато іншого. Усі ці дії є нашою взаємодією в суспільстві у сфері економічного життя, яка охоплює виробництво благ, обмін ними, розподіл і споживання.

Економіка – це господарська діяльність суспільства, що включає стосунки виробництва, споживання, обміну та розподілу.

Сучасна економіка складається з різних галузей, таких як промисловість, сільське господарство, енергетика, будівництво тощо, до яких входять безліч різних підприємств та організацій. Усі вони створюють певні блага та послуги, необхідні для задоволення наших потреб, які називаються **споживчими товарами**, а також **засоби виробництва**, без яких було б неможливим виготовлення споживчих товарів. Це устаткування для заводів і фабрик, а також сировина, з якої виготовляють різні речі.

Будь-яка сфера економічного життя передбачає наявність певних ресурсів: матеріальних, грошових, людських, часових. Ці ресурси завжди обмежені: якщо, скажімо, ви витратили гроші, щоб придбати новий телефон, ви вже не зможете витратити ці гроші на придбання іншого товару. Землю, на якій побудували житловий будинок, уже неможливо використати, щоб вирощувати городину. І навіть час, який ви витрачаєте на відеоігри, ви вже не використаєте для навчання або занять спортом.

Таким чином, у сучасній економіці й виробникам, і споживачам доводиться весь час приймати рішення в умовах обмежених ресурсів. Ми розмірковуємо, на що витратити гроші. Виробники вирішують, які товари виробляти зараз, водночас відмовляючись від вироблення якихось інших товарів. Основна функція економіки полягає в задоволенні потреб людини, створенні таких благ, без яких неможливий розвиток суспільства, за умови обмеженості ресурсів.

2. Зростання потреб і обмеженість ресурсів – центральна проблема економіки.

Кінцевою метою суспільного виробництва, економічної діяльності є задоволення потреб. Матеріальні потреби людей фактично **безмежні**. Вони зростають, примножуються, ускладнюються.

Економічні потреби – передумова матеріального та духовного виробництва, економічних зв'язків і відносин між людьми. Найпростішим визначенням економічних потреб є **необхідність людей у життєвих благах**. Проте у такому визначенні не враховується їхній зв'язок із економічними інтересами, із мотивами різних видів господарської діяльності та її початковим формуванням у свідомості людини.

Економічні потреби – це ідеальний внутрішній мотив людини, що спонукає її до економічної діяльності для забезпечення власного добробуту та добробуту членів родини.

Необхідність задоволення цих потреб спонукає до виробництва матеріальних життєвих благ. У свою чергу виробництво, створюючи нові товари та послуги, стимулює розвиток потреб людини. Так, винайдення телевізора, магнітофона, холодильника тощо значно розширило коло економічних потреб людини.

Такий же діалектичний характер має взаємодія потреб і обміну. Задоволення економічних потреб здійснюється у процесі споживання. Спожитий продукт або послуга народжує нові потреби. Таким чином **відбувається відтворення економічних потреб**.

У сучасному суспільстві недостатньо задовольняти потреби у їжі, помешканні, одязі. Дедалі більшого значення набуває задоволення духовних, культурних, освітніх потреб. Тобто потреби людини не тільки кількісно змінюються, а й якісно.

Здатність предмета задовольняти певну потребу повинна бути усвідомлена людиною тільки в такому разі предмет стає благом. **Благо – це те, що здатне приносити нам користь або задоволення, що може задовольнити потреби.**

Виділяють **неекономічні та економічні блага**.

Неекономічні блага – це ті життєві блага (переважно природні), які доступні людям в обсязі набагато більшому, ніж величина потреби в них. Їх не треба виробляти і люди можуть їх споживати безкоштовно: повітря, сонячне світло, дощі, океани тощо. Але основні потреби людей задовольняються не дарованими, а **економічними благами**. І якщо люди живуть зараз краще, то тільки завдяки збільшенню обсягів і поліпшенню властивостей саме економічних благ (продовольство, одяг, житло).

Благо неекономічне існує в необмеженій кількості. Економічне благо є рідкісним благом. Вода – неекономічне благо, а чиста вода – стає економічним благом.

Якщо благо є рідкісним, його необхідно розподіляти. Для сучасного суспільства характерний розподіл рідкісних благ на основі готовності платити гроші за їх споживання. Тобто економічні блага – це товари і послуги.

Потреби відбивають внутрішні спонукальні мотиви діяльності людей і утворюють складну систему.

Модель ієрархії людських потреб А. Маслоу:

- духовні потреби (творчість, самореалізація, саморозвиток);
- престижні потреби (статус, визнання, повага);
- соціальні потреби (спілкування, турбота, увага);
- екзистенціальні потреби (безпека, стабільність, гарантії зайнятості);
- фізіологічні потреби (їжа, житло, одяг, відтворення).

Розрізняють також економічні потреби суспільства, класів, соціальних верств прошарків і груп, економічні потреби окремих людей. З-поміж останніх виокремлюють **фізіологічні, соціальні та духовні потреби**.

До **фізіологічних** потреб належать основні потреби в товарах і послугах, без яких неможливе існування людини (продукти харчування, одяг, взуття, житло, товари господарсько-побутового призначення).

До **соціальних** належать потреби в освіті, медичних послугах, соціальному страхуванні, вихованні дітей, праці, транспорті, зв'язку тощо.

До **духовних** (інтелектуальних) відносять потреби людини у відвідуванні кіно, театру, читанні художньої літератури, підвищенні кваліфікації, розвитку особистості.

Розвиток і задоволення потреб у кінцевому підсумку залежать від ступеня зрілості економічної системи.

У наш час у розвинених країнах світу західні вчені налічують майже 11 тис. потреб, з поміж яких переважна більшість економічних.

Закон зростання потреб – закон, що виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між виробництвом і споживанням, потребами та існуючими можливостями їх задоволення. Відповідно до цього закону безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу людства, що, у свою чергу, стимулює появу все нових і нових потреб.

Спостерігається подвоєння за сучасних умов у розвинених країнах світу кількості різних видів споживчих товарів і послуг за кожних десять років.

Таким чином, потреби і виробництво перебувають у суперечливій залежності. Складний механізм взаємодії потреб і виробництва забезпечує безперервність суспільного відтворення.

Взаємовплив потреб і виробництва:

Потреби –
основний спонукальний
мотив розвитку
виробництва

Виробництво –
доцільна діяльність
людей, спрямована
на задоволення потреб

Постійний процес удосконалення людської особистості, людська фантазія, конкуренція виробників і сучасні комунікації стимулюють безперервний розвиток та урізноманітнення потреб.

Однак, прагнення задовольнити зростаючі потреби кожного моменту наштовхується на відносну обмеженість ресурсів.

Центральна проблема економіки – безмежність потреб і обмеженість ресурсів.

Економічні ресурси – усі природні, людські й виготовлені людиною ресурси, які використовуються для виготовлення продуктів і послуг.

I класифікація ресурсів: відтворювані і невідтворювані.

До відтворюваних належить належать ті, що створюються і відтворюються природно (грунт, водні басейни) та суспільством (засоби виробництва, наука, інформація), до невідтворюваних – корисні копалини, що використовуються як сировина.

II класифікація ресурсів: природні, трудові, інвестиційні (грошові ресурси), наукові та інформаційні.

III класифікація:

- матеріальні (Земля – природні ресурси, капітал – виробничі знаряддя, інструменти, машини, устаткування);

- людські ресурси (праця, підприємницькі здібності).

У процесі виробництва надзвичайно важливу роль відіграють природні ресурси.

На виготовлення продукції вартістю 1 дол. людство витрачає в середньому до 1т. природних ресурсів, з надр планети щорічно видобувають майже 25 т. рудних корисних копалин і будівельних матеріалів на кожного жителя земної кулі.

Природні ресурси – це форма наявних у природі економічних ресурсів, які є сукупністю природних умов існування людини, найважливішою складовою навколишнього середовища і у процесі виробництва відображають відношення різних суб'єктів підприємницької діяльності (а загалом суспільства) до природи.

У певній країні, або у масштабі планети обсяги економічних ресурсів природно обмежені: так із загальної площі земної кулі майже 510 млн. кв. м. (понад 75%) припадає на моря; неоднакові природні умови господарювання, обсяги природних копалин тощо.

Про обмеженість людських ресурсів у межах планети говорити необхідно, оскільки у світі налічується до 800 млн. безробітних. Водночас відчувається нестача кваліфікованих кадрів певних професій. Умовно можна говорити про обмеженість засобів виробництва (як уже зазначалося у розвинених країнах світу залишаються незавантаженими майже 25% виробничих потужностей).

Отже, обмеженість людських ресурсів і засобів виробництва зумовлена сутністю економічної системи.

Таким чином, про обмеженість ресурсів можна із значною умовністю говорити лише стосовно безмежних потреб людини.

У цьому разі краще вживати поняття “відносна обмеженість ресурсів”, тобто ресурси обмежені відносно масштабів зростання потреб, які випереджають можливості виробництва. Абсолютна обмеженість означає, що ресурси обмежені самою природою (корисні копалини: вугілля, нафта, газ).

Як уже зазначалося обсяги окремих економічних ресурсів природно обмежені.

Водночас є немало країн, у яких відсутня значна частина одних ресурсів, але вони мають у наявності інші, обмін якими може задовольнити потреби більшості країн світу. Проте цьому перешкоджає дискримінаційний характер міжнародного поділу праці і світової торгівлі. Можлива і така ситуація, коли за умов масового безробіття немає спеціалістів певної професії. Але за наявності науково розроблених прогнозів, раціональної політики держави, підприємств таких ситуацій можна легко уникнути.

Отже, відносна обмеженість більшості ресурсів або їх рідкість за умов раціональної побудови справедливого суспільства у більшості країн світу може бути вирішеною. Тому **межа виробничих можливостей** залежить не стільки від обмеженості ресурсів, скільки від наявного соціально-економічного устрою у більшості країн світу, зокрема від розподілу багатства і власності, величини витрат на гонку озброєнь, величини платоспроможного попиту населення (який залежить від величини реальної зарплати), рівня продуктивності праці, пропорційного та планомірного розвитку економіки, тощо, тобто від відносин економічної власності.

Враховуючи відносну рідкісність переважної кількості ресурсів, можна стверджувати про дію відповідного закону.

Закон відносної рідкості ресурсів виражає внутрішньо необхідні сталі та суттєві зв'язки між зростаючими й випереджаючими потребами людини та відносною обмеженістю ресурсів і їх нерівномірним і несправедливим розподілом.

Вирішення суперечності між невгамовністю та безмежністю потреб і обмеженістю ресурсів породжує проблему вибору, визначає мету економічної діяльності.

Відносна обмеженість виробничих ресурсів породжує декілька економічних проблем:

- 1) наявність таких ресурсів визначає виробничі можливості підприємства, галузі, обсяги яких можна змінити впровадженням нової техніки, технології, форм організації праці;
- 2) для цього необхідно замінити один вид ресурсів на інший, наприклад, дерево для виготовлення дверей на алюміній, отже окрема людина, підприємство або суспільство за умов відносної обмеженості ресурсів повинні постійно робити вибір із наявних можливостей, шукати альтернативні варіанти їх використання;
- 3) переорієнтація від домінування матеріальних до пріоритетного розвитку духовних потреб, пов'язаних із творчістю, пізнанням, самовдосконаленням;
- 4) перехід від прагнення безперервного нарощування обсягів споживання до розумного самообмеження;
- 5) перехід від речової структури споживання до переважання у ній послуг.
- 6) збереження і охорона навколишнього середовища.

Виявлення потреб споживачів (маркетинг) і вміння задовольнити ці потреби одночасно з вирішенням завдань раціонального використання обмежених ресурсів стає вирішальною передумовою успіху підприємницької діяльності. Сучасний бізнес неможливий без оволодіння вичерпною інформацією стосовно якісних параметрів, обсягу та динаміки потреб, їхнього прогнозування, а також активного впливу на формування обсягів і структури споживання.

3. Функції держави в ринковій економіці.

В результаті виникнення суспільного поділу праці, приватної власності на засоби виробництва й економічного відокремлення товаровиробників, суспільне виробництво набуває товарної форми.

Економіка, в якій товарно-грошові відносини є пануючими, отримала назву «ринкова економіка». Ключовим елементом поняття «ринкова економіка» є ринок. Визначити його зміст якимось одним формуванням досить важко. Проте можна вибрати три з багатьох визначень, які зустрічаються найчастіше в нашій і зарубіжній літературі.

Ринок – це система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів. Тобто ринок – це елемент ринкової економіки, куди поруч з ринком входять сфери виробництва, розподілу, споживання.

Є два сектори економіки: ринковий і неринковий (бюджетний). Співвідношення між ними зумовлюється сукупністю факторів, притаманних лише тій чи іншій країні. Ринковий сектор – працює заради прибутку, сам заробляє і сам на свій ризик витрачає. Бюджетний сектор – виробляє необхідні для суспільства товари і послуги, головне – не прибуток, а задоволення потреб. Працює на гроші, виділені з бюджету, витрачає кошти суворо за цільовим призначенням.

Ознаки сучасного ринку:

1. **Сучасний ринок є ринком покупців.** Це такий стан ринку, при якому пропозиція товарів перевищує попит на них при фіксованій ціні. Такий стан ринку визначає пріоритет покупців по відношенню до продавців. Можна сказати «диктат споживачів». В такій ситуації підприємець може досягти збільшення своїх доходів лише тоді, коли він поставить на ринок продукцію високої якості за доступною ціною.

2. **Сучасний ринок має конкурентний характер.** Це означає, що в системі підприємництва кожний суб'єкт виступає як конкуруюча сторона по відношенню до всіх інших суб'єктів.

3. На сучасному ринку відбувається стабілізація відносин між суб'єктами ринку на основі інтеграції. Мова йде про те, що ринок розвивається й функціонує ефективно лише тоді, коли суб'єкти ділових відносин, зберігаючи взаємне суперництво, в той же час зберігають і взаємну зацікавленість у протидії монополізації.

Функції ринку:

- **функція регулювання** – ринок регулює всі економічні процеси – виробництво, обмін, розподіл і споживання;
- **функція стимулювання** – ринок спонукає виробників товарів і послуг до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів. Він створює дієвий механізм мотивації праці;
- **розподільча функція** – доходи виробників і споживачів у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами;
- **функція санації** – ринок через конкуренцію очищає економічне середовище від неконкурентоспроможних господарств і підтримує найефективніші, сприяє збанкрутінню нежиттєздатних підприємств, завдяки чому оздоровляє економічну систему;
- **інформаційна функція** – ринок через ціни інформує виробника, торговця, споживача про те, що вигідно виробляти й купувати, а що – ні, скільки чого треба запропонувати, на які верстви населення варто орієнтуватися у своїй господарській діяльності;
- **функція інтеграції** – ринок об'єднує суб'єктів економічної системи в єдине ціле, сприяючи формуванню єдиного економічного простору як у межах окремої держави, так і в межах світової економіки.

Державне регулювання ринкової економіки – це вплив держави на відтворювальні процеси в економіці за допомогою прямого інвестування, правових та економічних важелів з метою орієнтації господарських суб'єктів і окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної соціально-економічної політики.

Функції держави в ринковій економіці:

- **законодавча** – держава розробляє систему економічних, соціальних та організаційно-господарських законів і постанов, які створюють певні «правила гри», тобто правові засади ринкової економіки, що є гарантом однакових прав і можливостей для усіх форм власності та господарювання;
- **стабілізуюча** – полягає у підтриманні високого рівня зайнятості та цінової рівноваги, а також стимулюванні економічного зростання;
- **розподільча** – пов'язана з одного боку, з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, а з іншого – з більш ефективним розміщенням ресурсів у ринковій економіці (для здійснення цієї функції держава здійснює перерозподіл коштів груп населення, проводячи відповідну фінансову і податкову політику; встановлює і контролює реалізацію законодавства про встановлення мінімального розміру заробітної плати);
- **регулююча** – полягає у регулюванні зовнішньоекономічних відносин і валютного ринку, міграції капіталів і робочої сили, здійсненні контролю над платіжними балансами.

Неналежне виконання будь-яких функцій призводить до негативних наслідків: монополізму, інфляції, спаду економічної активності.

Прочитати, зробити короткий конспект.